

F. Meijer, *Jezus en de vijfde evangelist*, Athenaeum – Polak & Van Genneep, Amsterdam 2015, 351 pp., € 19,99, ISBN 9789025300371.

Verschenen in *Kerk en Theologie* 67 (2016), 82-83

Met ‘de vijfde evangelist’ bedoelt M. Flavius Josephus, met wie hij zeer goed bekend is omdat hij met een collega diens oeuvre in het Nederlands heeft vertaald en becommentarieerd. De eerste helft van het boek is aan Josephus’ leven en werk gewijd. Deskundig wordt het jodendom van na de Babylonische ballingschap, vooral sinds de Syrische overheersing van Israël en de bevrijdingsoorlog van de Makkabeeën, beschreven op grond van de gegevens die de joodse historicus biedt. Dit betekent echter dat die aspecten van het jodendom die buiten het blikveld van Josephus vielen, in dit boek evenmin aandacht krijgen. Traditioneel gaat het over Farizeeën, Sadduceeën, Essenen en Zeloten, maar niet over de apocalyptici en de openbaringen die zij hebben nagelaten. Dat M.’s kennis sterk door Josephus wordt bepaald, blijkt ook waar hij 1 Makkabeeën tot de zogeheten apocriefe boeken rekent – dat is inderdaad een oudere protestantse benaming – die in 90 n. Chr. door rabbijnen uit de Joodse canon werden geschrapt (43). Die voorstelling van zaken is allang verlaten, maar is in oudere handboeken nog wel te vinden. Het tweede deel van het boek gaat over Jezus in de beschrijving van de vier canonieke evangeliën, tegen de achtergrond die Josephus biedt. Voor het leren kennen van Jezus’ leefwereld is dat bijzonder vruchtbaar, en M. erkent dat Josephus om die reden al eeuwen lang door protestanten is gelezen. Dat diens *Testimonium Flavianum* over Jezus door christenen wat vromer is gemaakt, wordt uiteraard besproken. Ook andere buitenbijbelse vermeldingen over Jezus en de eerste christenen komen aan bod. M. is op zoek naar de zogenoemde ‘historische Jezus’, en dat impliceert dat hij allerlei verhalen uit de evangeliën, bijv. over Jezus’ geboorte en zijn wonderen, als legenden beschouwt. Verbazingwekkend is dan toch, dat Matteüs volgens M. in het midden laat of de kinderen te Betlehem het slachtoffer van Herodes’ kindermoord zijn geworden (178). Legende of niet, volgens Matteüs 2:16 althans heeft die slachting wel plaatsgevonden. Van Jezus neemt M. aan dat hij niet kon schrijven (185; lezen wellicht wel? Dat waren toch twee verschillende vaardigheden?) en geen Grieks kende. Verondersteld wordt dat Jezus na de arrestatie van Johannes de Doper naar de woestijn is gevlucht, waarop het verhaal van de ‘verzoeken’ is gebaseerd. Volgens M. betrof Jezus’ prediking de komst van Gods koninkrijk op aarde. Jezus was zelf gewelddoos, maar toen dat koninkrijk niet kwam, zouden hij en zijn leerlingen ervoor open hebben gestaan alsnog geweld te gebruiken. Al schrijft M. dat Jezus verwachtte dat God zelf zou ingrijpen en zijn koninkrijk op aarde zou vestigen (244), toch wreekt zich hier dat M. van de joodse apocalyptiek onvoldoende kennis genomen heeft. Wellicht heeft hij zich laten leiden door Amerikaanse nieuwtestamentici die menen dat Jezus zelf geen apocalyptische boodschap had, maar dat die hem later door zijn leerlingen in de mond is gelegd. Dat wordt in dit boek echter niet opgehelderd. Jezus’ einde wordt beschreven als een fiasco, en zijn opstanding uiteraard als een bedenkensel waarmee zijn boodschap nieuw leven ingeblazen werd (289). Vreemd genoeg lezen we dat overeenkomstig die strategie Jezus niet was gestorven maar uit het graf was opgestaan (290). Dat Jezus is gestorven, behoort toch tot de oudste christelijke belijdenissen. Ook Paulus en zijn boodschap van Jezus’ terugkeer worden kort behandeld. Tot slot bespreekt M. de vraag waarom Josephus in zijn eerdere werk *De Joodse Oorlog* Jezus niet noemde, maar in zijn in de jaren 90 geschreven *Oude Geschiedenis van de Joden* wel. Het plausibele antwoord luidt dat Josephus inmiddels niet meer om Jezus heen kon, omdat in Rome, waar hij leefde, de christelijke gemeenschap inmiddels zozeer was gegroeid dat hij niet meer om Jezus heen kon. – Net als in zijn boek over Paulus (zie *K&Th* 64 [2013], 281-282) geeft M. ook in dit werk enerzijds blijk van zijn grote deskundigheid en anderzijds van lacunes in zijn kennis en inzicht. Zo schrijft hij dat Josephus zich voor de geschiedenis beriep op

de Joodse God, terwijl Paulus alles toeschreef aan de God van de christenen (46). Een goede godsdiensthistoricus zou dat nooit zo schrijven, laat staan een theoloog. M. schrijft dat hij veel heeft gehad aan de adviezen van zijn uitgever en redacteur, maar waarom heeft hij zijn manuscript vóór publicatie niet laten lezen aan een echte deskundige? Dat had ook een seculiere godsdienstwetenschapper kunnen zijn. Daarnaast zijn allerlei beschouwingen alleen overtuigend voor wie zich kan vinden in de literatuur over de 'historische Jezus' die M. voor dit boek heeft bestudeerd en waarnaar hij regelmatig verwijst. Voor een belijdende kerk is het hier geschetste beeld van Jezus echter veel te mager om van te leven, maar met dat oogmerk is dit boek natuurlijk niet geschreven.

Riemer Roukema